

Oppvekst

Jeg har nå levd snart 30 år i seilbåt. Selv om jeg av og til lengter etter å slå meg til ro, er det mest sannsynlig at jeg kommer til å fortsette mitt omstreifende og frie liv helt til slutten.

Når jeg tenker tilbake for å finne ut hvorfor jeg begynte å leve på denne måten, er jeg dessverre nødt til å gi far mesteparten av skylden, eller skal jeg si æren.

Jeg er født i Oslo 27. september 1924. Min far Thor var en kjent skiløper og flyger. Ikke lenge etter min fødsel ble han presset av familien til å forlate flyvåpenet, og begynte i stedet som forretningsmann. Først i Drammen, hvor han importerte spanske appelsiner, deretter i Sveits, hvor han importerte norsk skiutstyr, og hvor min bror Odd ble født. I 1931 flyttet vi til Paris, hvor far startet en skifabrikk. Der ble vi i ni år, og reiste først hjem til Norge like før annen verdenskrig brøt ut. Til å begynne med hadde Odd og jeg en vanskelig tid, først og fremst fordi norsken vår var temmelig gebrokket og vakte litt for mye munterhet blant klassekameratene. Vi hadde vanskelig for å skjelne mellom «u» og «y», for fransk har bare én u-lyd, og lettere var det ikke med distinksjoner som «seg» og «hverandre», som på fransk er ett og samme ord. Jeg husker fremdeles den hysteriske latteren i klassen da jeg skulle beskrive et bryllup: «Etter at de giftet hverandre, kusset de seg foran alteret...»

Men i fjortenårsalderen lærer man fort, og det varte ikke lenge før vi snakket norsk like godt som

nordmenn flest. For en ung gutt oppvokst i Paris var det likevel litt av en overgang å flytte til Norge, hvor alt var så annerledes. Men stort sett var de fleste forandringene til det bedre, og kanskje det aller beste var at jeg kom i nærmere kontakt med far, som inntil da hadde vært mer opptatt av sin fabrikk og sine Paris-venner enn av oss barna. Når jeg tenker tilbake på vår store leilighet i Neuilly, et av de fornemste strøkene i Paris, kan jeg ikke engang huske hvordan stuen så ut — så sjelden fikk jeg lov å gå inn der. For det meste måtte vi holde oss på barneværelset under oppsyn av den uniformerte barnepiken. Av og til fikk vi spise middag i spisesalen, men vi måtte ikke åpne munnen, for «pene barn skal sees, men ikke høres». Her i Norge var alt så mye enklere; vi hadde ingen tjenere, og familielivet ble mye mer sympatisk.

Vi hadde leid et lite hus på Nesodden. En dag da jeg fikk sovemedisin av mor en halvtime før sengetid, så far at jeg tok pillen. Han spurte forbauset om jeg var syk.

«Nei da,» sa mor, «han er ikke direkte syk, han bare tar sin vanlige sovemedisin.»

«Sovemedisin!» utbrøt far. «Sovemedisin til en fjorten år gammel gutt? Hva er dette for noe sludder? Hvor lenge har det gått for seg?»

«Men kjære, deg, da,» sa mor, «du må da vite at Per er meget nervøs, og at han i fire-fem år har trengt sovemidler for å falle til ro og sovne. Psykiaterne i Paris og Oslo har tatt seg godt av ham, og de vet best hvilken medisin han trenger.»

Jeg glemmer aldri fars ansiktsuttrykk da han fikk høre at hans sønn ikke bare hadde fått sovemedisin i årevis, men attpå til hadde vært regelmessig pasient hos psykiatere i mange år! Far hadde lite til overs for leger, og betraktet det som direkte skadelig for

normale mennesker å omgås psykiatere. Selv var han jo sterk og sunn og hadde aldri hatt bruk for leger eller medisin, unntatt ved en operasjon etter en alvorlig skiulykke. Han hadde vanskelig for å tenke seg sin egen sønn som fast klient hos leger og psykiatere. Men jeg husker at han avholdt seg fra å kommentere saken i mitt nærvær, bortsett fra å si at det jeg trengte var frisk luft, sunn mat og nok mosjon. Derimot er jeg overbevist om at han hadde en alvorlig samtale med mor bak lukkede dører etter at jeg hadde lagt meg. Etter den dagen fikk jeg i hvert fall aldri mer sovemedisin, og det ble ikke flere besøk hos psykiateren heller. Allerede neste morgen ble min vanlige frokost med sterk kaffe og loff med syltetøy skiftet ut med et stort glass melk, grovbrød og ost. Men det som virkelig kom til å forandre mitt liv og samtidig fikk meg til å beundre far for hans resolute handlekraft, var at det allerede neste dag ble lagt ut en bøye i fjorden utenfor huset, og samme kveld så jeg til min forbauselse en nydelig seilbåt fortøye der. Om bord var far og en mann jeg ikke kjente.

«Dette er mitt alternativ til psykiater og sove- midler,» forklarte far meg da han kom i land. «Jeg har nettopp kjøpt denne båten, og jeg har ansatt denne mannen som din seileinstruktør og skipper. Du skal adlyde ham i alle henseender, slik at du lærer fortest mulig. Han skal bo hos oss i hele sommer, og jeg har avtalt med ham at dere skal seile fra syv om morgenen til syv om kvelden hver eneste dag, uansett vær. Jeg har ansatt ham på fast lønn, men lovet ham en rundelig bonus hvis han rekker å lære deg så mye i løpet av sommeren at du selv mestrer båten i all slags vær og kan ta bøyen uten hjelp selv om det blåser friskt.»

Jeg fikk aldri vite hvor stor den bonusen var, men

den må ha vært så fristende at han ikke for noen pris ville gå glipp av den, for han lot meg aldri ligge på latsiden. Han lot meg reve og ta ut revene igjen hundrevis av ganger, han lot meg ankre opp og lette anker om og om igjen og skjelte meg huden full hvis jeg ikke gjorde manøverene helt etter hans anvisninger. Han la ut små bøyer som simulerte oppankrede båter, og lot meg ankre innimellom dem. Klarte jeg ikke å plassere båten akkurat der jeg skulle, fikk jeg høre det:

«Nei, nei og atter nei! Ser du ikke at du ligger altfor nær båten til styrbord? Opp med ankeret igjen, og vær forsiktig med å seile ut med styrbord halser, ellers risikerer du å kolliderer med den. Prøv en gang til, og pass nå på å få ankeret ned lenger fra den båten, men ikke for nær skjærene på nordsiden.» «Skjærene» var selvsagt ikke skjær, bare en annen bøye han hadde lagt ut. Han ville ikke risikere skader på båten om jeg gjorde en feil.

I løpet av den seilersommeren må jeg ha ankret, revet og gått baut flere ganger enn seilere flest gjør i hele sitt liv, og på høstparten fikk instruktøren sin bonus uten diskusjon! Far hadde hatt rett, for etter tolv timer på fjorden trengte jeg ingen sovemedisin! Aldri hadde jeg følt meg i bedre form; jeg var blitt tyngre og kraftigere i løpet av sommeren. Instruktøren ble derimot tynnere og så etter hvert temmelig medtatt ut. Dette la mor merke til, og den siste kvelden bemerket hun det overfor ham.

«Er det så rart?» svarte han ergerlig. «Hvem ville vel ikke blitt trett og utslitt etter å ha arbeidet tolv timer om dagen, dag ut og dag inn, uten en eneste fri-dag på over to måneder!»

Jeg ble forbauset over å høre det der, for vi hadde jo fristet samme tilværelse og spist samme mat. Men

ved nærmere ettertanke behøvde jeg ikke være psykiater for å skjønne at det likevel hadde vært en forskjell: for meg hadde det vært en lek; for ham var det bare arbeid...

Far hadde klart å få meg sunn og frisk igjen. Men hadde han forutsett i hvilken grad seilingen skulle påvirke mitt liv, ville han kanskje valgt en annen sport. Det var absolutt ingen fordel for skolegangen; jeg ble bare sittende og dagdrømme om neste års seilas. Et par år senere, det var vel i 1942, da alle trodde at krigen snart var slutt, fikk jeg overtalt far til å la meg slutte på skolen for å dra til sjøs. Jeg ville gjerne ha tilstrekkelig fartstid som læregutt eller jungmann til å komme inn på sjøkrigsskolen; krigen ville sikkert være over før jeg hadde fått nok fartstid. Jeg kom på skipper Farstads redningsskøyte som var stasjonert i Einervika, en gudsforlatt liten bukt syd for Namsos. Det var en av de gamle Colin Archer-skøytene, bygget i slutten av forrige århundre spesielt for los og redningstjeneste. De var for det meste 48 fot lange og 15 fot brede, altså langt fra slanke, men Colin Archer hadde likevel klart å gi dem en elegance som få andre båter kan måle seg med. Til tross for sin store vekt og bredde har disse båtene alltid hatt ry for å være gode og raske seilere i tillegg til å ha en fantastisk sjødyktighet. Jeg hadde gledet meg til å komme om bord, og ble svært skuffet da jeg kom til Einervika og fikk se at den var «modernisert» og helt ødelagt i mine øyne. Colin Archer hadde selvsagt konstruert disse båtene som rene seilfartøy, men denne skøyta var nå utstyrt med en diger, tung glødehodemotor med svær propell, noe som i mine øyne nærmest var et drivanker! Alle bruksbåter som får motor, blir ødelagt som seilbåter. Ikke nok med at slike store propeller bremses betydelig under seil;

som regel blir det også fristende å montere et styrehus, noe som krever heving av bommen med tilsvarende reduksjon av seilarealet. Og med motor om bord blir det ikke bryet verd å seile i svak vind, så både toppmasten og baugsprydet var fjernet. Dermed virket båten så underrigget at man nesten ikke trodde den kunne seile mer, særlig ikke med styrehusets ekstra vindfang og propellens ekstra motstand. Båten var faktisk ikke mer enn en motorseiler, der seilene bare dempet litt på den kraftige rullingen og hjalp motoren, som tross sin imponerende størrelse hadde beskjeden effekt.

Vi var fire mann om bord: skipperen, styrmannen, maskinisten og kokken. Kokken, det var meg. Og det hadde jeg ikke regnet med, for var det noe jeg ikke kunne, og for så vidt ikke har lært den dag i dag, så er det å lage mat. Men verst var det vel for de andre, som måtte nøye seg med å spise det jeg klarte å varte opp!

Opgaven vår var ikke i første rekke å gå ut i storm og redde synkende dampbåter, slik jeg hadde håpet i mine guttedrømmer, men bare å gå ut på fiskefeltet dag etter dag for å passe på de små åpne fiskefæringene. Dette var bare vanlige robåter som ble rodd av to mann. De brukte verken seil eller motor, men tok seg ofte så langt ut på bankene at de ikke så land. Disse farkostene var nydelige og lettrodde, de så ut som små vikingskip med høye stavner og temmelig lavt fribord midtskips. Tross slanke linjer og lavt fribord var de svært sjødyktige og gikk ut hver bidige dag så sant det ikke blåste kuling. Men om de var aldri så sjødyktige, finnes det tross alt en grense hvor ikke engang den beste robåt lenger kan kjempe mot vinden. Jobben vår var å ligge i beredskap blant dem, og blåste det opp kuling eller storm fra land, tok vi alle sammen på slep i en lang line.

Samme rutine dag ut og dag inn. Kaldt var det også. Og mørkt. Dessuten var jeg dårlig likt av de andre, for de satte naturligvis liten pris på å måtte lide under dårlig kokekunst for at «pappagutten fra Oslo» skulle få nok fartstid til å komme inn på Krigsskolen.

Men så en dag, like etter at flåten var vel i havn og vi var sistemann ut, blåste det plutselig opp så voldsomt at skipperen loggført «Orkanaktig storm, styrke 12», noe han hevdet at han aldri i sitt liv hadde gjort før. Den tykke storbommen brakk som en fyrstikk, og seilet, som var tykt som en finerplate, slo vilt i vinden og ristet hele båten. Til slutt klarte vi å få det ned i dekk, hvor vi måtte krype på magen for ikke å bli blåst over bord. Det ble for så vidt en god dag for meg, for jeg slapp å lage middag! Vi kom da til slutt trygt i havn igjen, men oppdaget at båten hadde sprunget lekk både i baugen og akter like ved roret; den måtte på slippen straks,. Hele mannskapet fikk perm mens reparasjonene pågikk, og jeg tok første tog hjem til Oslo.

Jeg hadde erfart at lystseilas ikke hadde mye til felles med yrkesseiling, og min kjærlighet til sjøen hadde fått en alvorlig knekk etter livet på redningsskøyta. Jeg hadde ikke lyst til å reise opp igjen. Jeg betrodde far at jeg nå innså at hans idé om å sende meg til Sveits etter artium for å studere til ingeniør var den riktige løsningen for meg, og at jeg ville bruke sjøen kun til ferier. Han lot seg lett overtale og snakket med Redningsselskapet for å si meg opp.

Men selv om jeg var lettet over å ha sluppet unna redningsskøyta, ble jeg ikke noe mer betatt av skolen. Altfor ofte skulket jeg for å fly med jentene. Da jeg til slutt måtte opp til eksamen artium, strøk jeg med glans med «ikke» både i tysk, engelsk og nynorsk. Selv om far ble temmelig ergerlig, nektet jeg

blankt å gå om igjen et år. Dette var i 1945, og Tyskland var nettopp blitt slått, men krigen med Japan var fortsatt i full sving. En dag kom en annonse i avisen meg til hjelp: Luftforsvaret hadde fått en flystasjon i England og ville nå ha frivillige til flygeropplæring med sikte på krigsinnsats mot Japan. Far, som var reserveoffiser og nettopp hadde fått innkalling til Flyvåpenet, kunne tross alt ikke si noe på det. Jeg meldte meg på, men i stedet for å bli akseptert på dagen og sendt til England, fikk jeg beskjed om at bare ca. 30 mann ville bli sendt. Man måtte studere alle søknadene før man valgte blant de mange søkerne, het det, men Flyvåpenet skulle sende meg beskjed straks utvalget var gjort.

Sommeren var kommet, båten lå der og ventet, og jeg hadde en venninne, Reidun, som var mer enn villig til å dra på langtur med meg. Med vanlig ungdommelig tankeløshet dro vi av gårde uten å si hvor vi skulle. Vi satte Sverige som mål, for nå som krigen var over, syntes vi ikke det var noen grunn til å bli nektet et besøk der selv om vi verken hadde pass, visum eller noen som helst papirer på oss. Vi var ikke de eneste som hadde hatt den tanken. Da vi nærmet oss grensen, møtte vi en hel rekke med båter som kom tilbake: de var blitt stoppet av patruljebåter som nektet dem å seile forbi grensen.

«Kan vi ikke ta sjansen på å prøve igjen uten å bli sett?» spurte jeg.

«Nei,» svarte alle som en. «Det er fullt av krigsskip som passer på, så det nytter ikke å snike seg forbi.»

Reidun var bare 17 år gammel, og jeg ville gjerne at hun skulle se opp til meg som en mann, så jeg ville ikke så lett gi opp den «utenlandsreisen» jeg hadde forespeilet henne. Ved å studere skoleatlasen så jeg at

vi kunne følge kysten nedover til Kragerø og derfra legge kursen rett over havet mot Göteborg; da ville krigsskipene neppe se oss hvis det var selve grensen de først og fremst konsentrerte seg om. Vi fikk frisk seilas og ble litt sjøsyke, men etter en stjerneklar natt så vi land i det fjerne rett forut. Det måtte være Sverige. Og det var ingen krigsskip i sikte. Derimot var vi langt fra sikre på hvor vi befant oss, og verre ble det da vi kom nærmere og så at alle koster og bøyer måtte være etter et helt annet system enn det vi hadde i Norge. Uten sjøkart hadde vi ingen anelse om hvilken side av disse stakene vi skulle seile på for å unngå grunnstøting. Heldigvis fikk vi øye på en liten seilbåt som kanskje kunne hjelpe oss. Da eieren hørte at vi kom fra Norge, ble han veldig forbauset og ba oss følge etter ham til en trygg havn. Og godt var det at vi fikk en slik los, for vi ville aldri kommet helskinnet gjennom alle holmene og skjærene alene. Vi kom til det nydelige lille stedet Smögen. Der lå det to andre båter, og de kom straks for å se på oss; vi var de første nordmenn de hadde sett på mange år.

Dette var min første havseilas utenfor syne av land på egen hånd, og min første tur til et fremmed land i egen båt. Det var for oss begge det største eventyr vi noensinne hadde opplevd, men allerede neste dag skulle det ta slutt. En mann kom småløpende ned til brygga og ville vite om vi var Tangvald fra Oslo. «Jo, det er meg,» sa jeg forbauset. Hvem i all verden kunne kjenne navnet mitt her?

«Faren din er på telefonen og vil snakke med deg,» sa mannen. «Det er meget viktig.»

Reidun ble tydelig redd, for på den tiden var ikke skikkene så fri som i dag, og vi hadde begge løyet for våre foreldre. Jeg hadde sagt at jeg skulle seile med en klassekamerat, noe som ikke var så langt fra sann-

heten, for vi kom i alle fall fra samme skole. Reidun hadde sagt at hun dro på sykkelstur med to venninner. Jeg ble med mannen og tok telefonen. Det var virkelig far; han sa at jeg øyeblikkelig måtte seile hjem til Oslo, for jeg var blitt innkalt av Luftforsvaret for å sendes til England. Kom jeg for sent, ville jeg ikke bare forspille min sjanse til å bli flyger og offiser i Flyvåpenet, jeg risikerte også straff for ikke å møte opp. Jeg lovet å heise seil øyeblikkelig, men torde ikke spørre hvordan i all verden han kunne vite at jeg var i Smögen. Hvordan kunne han i det hele tatt tro det var mulig når han visste at jeg ikke hadde pass? Kanskje han rett og slett hadde ringt hver eneste havn og hver eneste vik nedover kysten på begge sider av Oslofjorden inntil han slumpet på oss?

Men jeg heiste virkelig seilene straks og tok dem ikke ned igjen før vi var fremme i Oslo, selv om jeg holdt på å sovne ved roret på slutten. Med den friske sønnavinden våget jeg ikke å overlate roret til Reidun. Jeg var redd hun skulle la båten kuvende, noe som kunne brukket masten på den smekre seilbåten. Den var først og fremst beregnet på kappseiling, ikke på å gå til havs i kraftig vind.

Slik hadde det seg at jeg kom i battledressuniform og ble sendt til den lille flyplassen Winkley like ved Exeter i den sydvestlige delen av England. Men til vår store skuffelse viste det seg at det hadde rådet total mangel på organisering og samarbeid mellom Flyvåpenet i Norge, denne nye flystasjonen og den gamle flystasjonen, Little Norway i Canada. Det viste seg at hele den norske flystasjonen i Canada var blitt overført hit til Winkley, som allerede hadde vanskelig for å finne plass til alle sammen. Det var verken behov eller plass til oss nye fra Oslo. Etter et par uker da vi bare drev rundt uten noe å gjøre, ble vi tildelt

jobber som slett ikke hadde noe med flyene å gjøre. Jeg ble utpekt til kjøkkengutt og følte meg grundig lurt. Jeg forlangte å få snakke med øverstkommanderende for å forklare ham at jeg hadde vervet meg for å bli offiser og flyger, ikke for å bli kjøkkenhjelp! Øverstkommanderende fikk jeg aldri treffe; han hadde sikkert viktigere ting fore enn å snakke med misfornøyde rekrutter. Stort sett bare lo de av meg. Jeg hadde bare vært inne noen uker, og nå ville jeg dimitteres? Var jeg ikke klar over at mange av dem hadde vært inne i årevis, men likevel hadde lenge igjen før de kunne dimme? Krigen var ikke over.

«Hvis du vil bli flyger,» sa de, «synes du ikke det er rimelig at de som har stått i kø i årevis i Little Norway får førsteretten fremfor dere som nettopp har vervet dere?»

«Jo, det er kanskje rimelig,» medga jeg. «Men jeg synes ikke det er riktig å sette meg på kjøkkentjeneste etter å ha forespeilet meg en flygerutdannelse.»

«Det får du påklage overfor kontoret, som skrev deg inn i Oslo,» sa de, og det ble slutten på samtalen. Jeg fikk heller aldri svar på de mange brevene jeg senere sendte til kontoret i Oslo.

Min aktelse for Flyvåpenet sank temmelig dypt. Men siden jeg nå engang var blitt bondefanget hit til England, for det var slik jeg følte det, prøvde jeg å gjøre det beste ut av situasjonen. Jeg kjøpte meg en fin motorsykkkel, en 1934-modell Norton på 630 kubikk, som jeg skulle få mye glede av. Takket være den ble jeg kjent med mange engelskmenn i området. På noen få måneder lærte jeg mer engelsk enn lærerne hadde klart å banke inn i hodet på meg i de lange årene jeg satt på skolebenken. Tiden i Flyvåpenet var altså ikke helt bortkastet, og til slutt kom dagen da jeg ble sendt tilbake til Norge og

dimittert. Jeg fant igjen Reidun, og vi var like forelsket. Jeg var blitt 21, og hun var nå fylt 18. Kanskje bare for å bevise at vi var blitt voksne, stakk vi en dag innom byfogden og giftet oss.

Mor gråt og far ble sint. «Hva har dere nå tenkt å leve av?» ville han vite. Nei, det hadde vi ikke tenkt noe særlig over.

Noen dager senere fikk jeg beskjed om å komme og snakke med far på kontoret.

«Jeg hører at din nye svigerfar har skaffet dere en leilighet,» innledet han. «Han må sannelig ha de rette forbindelser, for det er praktisk talt umulig å få tak i leilighet nå for tiden. Og attpå til en splitter ny leilighet i et bra strøk! Dere er sannelig heldige. Jeg skal nå bidra med en forsinket bryllupspresang ved å betale husleien deres med strøm, vann og varme de fire første årene, forutsatt at du går med på det forslaget jeg nå skal legge frem.»

Jeg hørte spent etter, for jeg følte på meg at dette kunne bli avgjørende for mitt videre liv.

«Hittil har du ikke gjort det så bra. Du benyttet deg ikke av mitt tilbud om å studere i Sveits, i og med at du ikke engang tok deg bryet med å klare artium. Din egen idé med å gå Sjøkrigsskolen ga du opp etter få måneder, og ikke gikk det bedre i Flyvåpenet. Siden du forspilte dine sjanser til å tre inn i de voksnes verden gjennom den brede port, blir du nå nødt til å gå gjennom den trange porten. Du må lære fra bunnen og opp. Jeg har ordnet det så du kan gå i stansemakerlære.»

Jeg var ikke helt sikker på hva en stansemaker egentlig var for noe, men skjønnte at det var en eller annen slags arbeider, og med min snobbefamilie kunne jeg ikke skjønne at far ville ha meg til å bli vanlig arbeider!

Han smilte da han så det forbausede uttrykket mitt. «Jeg skal innrømme at jeg ville foretrukket deg som ingeniør, og da helst doktoringeniør. Men tidene har forandret seg, og det vil de fortsette å gjøre. Folk vil bli mer og mer like, og lønningene vil jevnes ut i årene fremover. Det er ingen skam å være «alminnelig arbeider», som mor ville si. Tvert imot, klarer du å bli fullt utlært stansemaker, vil du bli en verdifull mann i samfunnet. For stansemakere er kjernen i all industri. Men hovedgrunnen til at jeg foreslår stansemakerlære, er at jeg trenger en stanseavdeling for å få fabrikken til å gå bedre. Jeg har tenkt å opprette en slik avdeling med deg som sjef så snart du blir ferdig utdannet stansemaker om fire år.»

Han gjorde et opphold og studerte reaksjonen min. Men da jeg ikke kom med innvendinger eller andre forslag, avsluttet han ganske enkelt samtalen med å si at jeg skulle begynne neste morgen klokken syv, og at jeg måtte sørge for ikke å komme for sent.

Reidun ble ikke særlig begeistret over utsiktene til å ha en stansemaker som ektemann. Hun minnet meg om at det var fotograf jeg hadde snakket om å prøve meg som; det ville være atskillig morsommere. Vi snakket om det, men hadde ikke råd til å anskaffe noe profesjonelt apparat. Dessuten var fire års betalt husleie slett ikke å forakte når vi ikke eide et rødt øre og dertil satt med en ganske dyr leilighet, så vi besluttet å prøve i alle fall en stund. Om jeg skulle bli altfor lei det, eller om det skulle by seg en sjanse til å komme inn i fotobransjen, kunne jeg alltid si opp.

Neste morgen klokken syv var jeg der. Det var mørkt og skittent. Jeg ble ført til benken min. Den var utstyrt med skrustikke, en skuff med en del verktøy og et lite skap, samt en krakk å sitte på. En av de andre læreguttene skulle være min ledsager de første

dagene og vise meg hvordan de forskjellige maskinene virket. Vi var vel syv-åtte læregutter i tillegg til alle «gamlegutta», omkring tyve utlærte stansemakere, hvorav mange var temmelig gamle og skrøpelige.

Den første dagen hadde jeg mest lyst til å rømme, og det var nok Reiduns fortjeneste at jeg i det hele tatt møtte opp neste morgen; hun oppmuntret meg til ikke å gi opp så fort. Men merkelig nok varte det ikke så lenge før jeg begynte å like meg. Alle de andre var vennlige mot meg, alltid villig til å forklare hva de holdt på med når jeg stilte spørsmål om stansene deres. Snart kunne jeg selv skjære, sage, høvle og slipe store stålblokker, skape noe helt fra råmaterialene av, og det fascinerte meg. Formannen ga meg ikke bare lov til å gå rundt i avdelingen og se på hva «gamlegutta» gjorde, han oppmuntret meg faktisk til det.

«Ved å følge med i hva de gjør og se fremskrittet fra dag til dag, inntil stansen er ferdig og blir satt i pressen for å lage prøvebitene, vil du lære mer enn noen kan tilføre deg gjennom forklaringer. Og jo fortere du lærer, desto før blir du en nyttig arbeider for oss.»

Det var jo kloke ord, men han ante nok ikke i hvilken grad jeg skulle trekke fordel av tilbudet.

Så snart jeg så en ny tegning bli utdelt til en av stansemakerne, stormet jeg bort og hang over tegningen for å studere den sammen med ham. Jeg spurte og grov til jeg var sikker på at jeg hadde skjønt hele hensikten med den. Deretter fulgte jeg med for å se hvordan de forskjellige skrittene ble tatt. Det varte ikke lenge før jeg følte meg i stand til å lage en hel stanse på egen hånd fremfor bare å lage noen av bitene for «gamlegutta», men formannen bare smilte og sa at jeg nok overvurderte mine evner, for de

første to årene var det som regel ingen læregutter som ble betrodd en hel stanse. I alle fall ikke det første året, tilføyde han litt nølende da han så hvor skuffet og fornærmet jeg ble.

Ikke lenge etter den samtalen fikk jeg høre av far at en av stansene hans var gått i stykker og at han nå ville tape mange penger, siden alle stanseverkstedene hadde så mye å gjøre at det ville ta ti måneder å få en ny stanse. Det ga meg en idé, og jeg spurte forsiktig om det var en komplisert stanse.

«Neida,» sa far, «det er en ganske enkel en, men uten den vil mye av produksjonen stå fast med mindre vi lager delene for hånd, og det vil koste så mange penger i unødig arbeidskraft.»

«En venn av meg på verkstedet har noen maskiner hjemme hos seg,» sa jeg. «Hvis du gir meg tegningene, skal jeg høre om han kanskje kan lage den for deg.» Jeg løy uten å blunke, for jeg lurte på om jeg kanskje selv kunne lage den på verkstedet når formannen ikke passet på.

«Jeg har ingen tegninger,» sa far, «for jeg har jo ingen stanseavdeling. Men her har du et av eksemplarene som skal lages av den. En god stansemaker skulle ikke trenge noe mer.»

«På verkstedet arbeider vi bare ut fra tegninger som ingeniørene på tegnekontoret lager for oss,» innvendte jeg.

«En erfaren stansemaker skulle likevel kunne lage en slik stanse uten tegning,» mente far. «Eller kanskje vennen din har forbindelse med en ingeniør som kan tegne den for ham? Ta i alle fall med deg denne prøven og hør med ham. Det ville være en lettelse om jeg slipper å vente i ti måneder. Kan han gjøre det på kort tid, skal jeg mer enn gjerne betale ekstra penger for det.»

Jeg spurte hvor mye han normalt måtte betale, og hvor mye ekstra han var villig til å gi. Jeg husker ikke summen nå, bare at det hørtes ut som en hel liten formue. Hjemme pønsket jeg på hvordan stansen skulle lages, og snart følte jeg meg temmelig sikker på å kunne få den til, siden den var av samme type som noen av dem vi hadde laget på verkstedet.

I flere timer hver dag var formannen inne på tegnekontoret og diskuterte med ingeniørene, så det var lett for meg å få laget stansen uten at noen oppdaget at jeg fusket. Tre uker etter at far hadde gitt meg prøvestykket, prøvde vi stansen sammen en søndag. Jeg hadde forklart at vennen min ikke hadde adgang til noen presse, og at han derfor lot meg kjøre prøvene for å se om stansen virket som den skulle. Til min store lettelse hadde far unnlatt å stille flere spørsmål, han sto bare spent og så på mens jeg satte stansen på plass. Jeg følte meg som en stor spesialist overfor far, som innrømmet at han bare var forretningsmann og aldri hadde skjont seg på tekniske ting. Det var en uvant følelse å ha noe å vise far, og jeg var glad for at han hadde fått meg til å gå i lære. Da stansen var satt i gang i pressen og bitene kom frem i full fart, helt perfekte, hadde jeg vanskelig for å skjule min stolthet. Far ga meg pengene kontant uten spørsmål, men jeg hadde ikke samvittighet til å ta imot den ekstra summen han hadde tilbudt for kort leveringstid og forsikret at «vennen» ikke hadde villet ta mer enn den normale prisen for en slik stanse. Stolt var jeg også da jeg viste alle de nytjente pengene til Reidun, for selv med gratis husleie var læreguttlønnen knapt tilstrekkelig til mat, og ga i alle fall ikke rom for luksus.

Etter denne første suksessen hadde jeg ikke lyst til å stoppe, så jeg rykket inn en liten annonse i Aften-

posten om at stanser kunne lages med kort leveringstid av et lite verksted. Men virkelig kort leveringstid ble det jo bare for den første kunden, for jeg trengte omtrent tre uker på hver, forutsatt at det var enkle stanser. Kundene ble litt forbauset over å se at adressen var en privat leilighet i et godt strøk, men jeg sa at jeg leide verksted om kveldene og drev i liten målestokk. Og siden alle trengte stansene sårt, stilte de ikke så mange spørsmål. Det varte ikke lenge før jeg våget å betro meg til noen av «gamlegutta» og tilbød dem å arbeide for meg, og på den måten kunne vi ta imot mange flere bestillinger. Siden de andre ikke lot til å ane hvor mye som ble betalt for stanser, oppga jeg bare en brøkdel av det jeg tok inn, særlig når jeg forlangte ekstra betaling for kvikk levering og faktisk tok rene svartebørspriser. Men alle var villige til å arbeide for meg, uansett hvor lite jeg ga dem, for det var det samme for dem om de jobbet for meg eller for «Byrået». Og det de fikk av meg var jo rene ekstraslantar, penger de ikke engang behøvde å si noe om til kjerringa, som en av dem betrodde meg med et smil.

For også å kunne ta noen av de mer kompliserte stansene som jeg hadde fått forespørsel om å lage, men som jeg hadde måttet si nei til, fant jeg en amerikansk bok som beskrev og forklarte hvordan alle slags stanser best kunne lages. Den hjalp meg så godt at jeg etter en stund kunne utvide til å ta nesten hvilken som helst stanse, og litt etter litt tror jeg sikkert at nesten halve avdelingen arbeidet for meg!

Det var først etter halvannet år at formannen kom til meg med en tegning til en komplett stanse: «Dette er en stor dag for deg,» sa han med et vennlig smil. «I dag skal du få gjøre din første stanse helt alene. Jeg tror at du skulle være i stand til å lage den. Men får

du vanskeligheter, må du ikke nøle med å komme til meg, så skal jeg hjelpe deg.»

Stansen var ytterst enkel, så det ble mye munterhet på avdelingen etter at formannen var gått ut; alle lo over å se hvor lite han visste om det som i nesten et helt år hadde foregått rett for nesen på ham. Og ingen av oss ble noensinne knepet.

Jeg hadde kjøpt bil, en svær gammel luksusbil som veide to og et halvt tonn og slukte mye bensin med sin seksliters motor. Det var en Minerva som i sin tid hadde kostet mer enn en tilsvarende Rolls Royce, og som var i helt strøken stand. Likevel fikk jeg den forholdsvis billig, for fabrikken var konkurs, og følgelig fantes det ikke reservedeler. Men jeg var vilt begeistret for den svære bilen; den gikk som en klokke så lenge jeg hadde den, og jeg fikk aldri bruk for en eneste reservedel. I dag ville jeg neppe hatt råd til all bensinen den slukte!

Da min fjorten dagers sommerferie sto for døren, drømte jeg om å kjøre med den bilen ned til Frankrike. Men for å slippe diskusjoner med familien sa vi bare at vi hadde tenkt oss til Sverige, noe som for så vidt var sant nok. Bilen var bygget i 1928, men luksusbilene på den tiden var mer perfektionert enn de fleste tror i dag. Den hadde til og med servobremser som stoppet den tunge vognen forbausende raskt med bare et lett trykk på pedalen. Den store motoren var så lydløs at jeg til å begynne med hadde vanskelig for å høre når det var på tide å gire, og i hundre følte det som om den bare gikk på halv maskin. Men gjennom Tyskland måtte vi ofte sakne farten, for landet lå fremdeles i ruiner mange steder, med provisoriske broer satt opp ved siden av dem som var sprengt i stykker. Så kom Belgia, og til slutt Frankrike og Paris, hvor jeg fant igjen mine gamle

kamerater som nå var blitt voksne. Sammen nøt vi Paris' gleder, og jeg tok igjen for alle barndomsårene, da jeg ikke hadde sett stort annet av Paris enn barneværelset, skolen og Bois de Boulogne. Månedene gikk, og så lenge jeg fremdeles hadde penger, hadde jeg intet hastverk med å reise hjem. Men så en dag fikk jeg et telegram fra far: «Kom straks hjem for amerikareise. Har allerede billett til deg og Reidun,»

Jeg var blitt såpass gammel at jeg ikke behøvde å adlyde far, men en reise til USA hørtes spennende ut, og Reidun og jeg ble fort enige om at dette var en sjanse vi ikke kunne la gå fra oss.

Det var ikke så nøye med fartsgrensene den gangen, og vi holdt slik fart hjemover til Norge at ikke en eneste bil kjørte forbi oss på hele turen. Riktignok var det ikke så mange biler den gangen som nå, men vi var likevel temmelig stolte av den gamle vognen. Far kom ikke med noen bebreidelser, selv om vi hadde vært borte i nesten fire måneder i stedet for de to ukene jeg hadde rett til. Han klarte til og med å få frem et velkomstsmil og spurte om vi hadde hatt en fin ferie før han begynte å forklare hva saken dreide seg om.

«Jeg har på følelsen at du allerede har lært alt du kan håpe på å lære her i Norge,» sa han.

Da følte jeg meg litt på gyngende grunn; lurte straks på om han kunne ha hørt eller gjettet noe om den ulovlige virksomheten min innenfor verkstedet, men han sa ikke mer om den saken.

«Jeg vil gjerne at du skal være en virkelig toppmann i bransjen når vi begynner i den nye stansfabrikken sammen,» sa han, «derfor foreslår jeg at du reiser til USA og ser hvordan de arbeider der. Amerikanerne produserer både billigere og bedre enn noen annen nasjon i hele verden.» Det var

faktisk sant den gangen. «Jeg skal betale billetten for deg og Reidun,» sa far, «men der borte får du klare deg på egen hånd. Ta deg jobb i den ene stansefabrikken etter den andre og prøv å lære så mye som mulig. Så snart du synes du ikke har mer å lære ett sted, sier du bare opp og prøver en ny fabrikk. Reis over hele landet, for det kan hende at teknikkene er forskjellige fra stat til stat. Selvsagt må du ikke si at du ikke er ferdig med læren, bare hevd at du er ferdig utlært stansemaker. Når du så kommer tilbake, skulle vi kunne få den beste stansefabrikken i hele Norge. Og til tross for den lange ferien din, som verkstedet satte liten pris på, har de gått med på å gi deg permisjon for denne amerikaturen. De vil til og med godta den tiden du tilbringer der borte som gyldig læretid. Vi regner med at et halvt års opphold skulle være nok.»

Den første billetten som far hadde kjøpt til oss, måtte imidlertid annulleres. Det viste seg at jeg ikke ville få arbeidstillatelse i USA hvis jeg ankom på det lett tilgjengelige turistvisumet vi hadde tenkt å bruke. Til tross for fars iherdighet og mange bekjentskaper, tok det mange måneder før han klarte å skaffe oss arbeidsvisum. Men i mars 1949 sto vi omsider på gamle Stavangerfjord og vinket farvel til familien nede på kaia.